

מאירס - ג'זינט - מכון ברזקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مايرس - جوينت - معهد بروكديل

ה מ ר כ ז ל ח ק ר ה ז י ק נ ה

**מאפייני מרכזי היום לזקן –
דפוסי שימוש, תרומות וכיוונים לעתיד**

שירלי רזניצקי ♦ שמואל באר ♦ שירי ניר
מלכה כורזים ♦ ג'ני ברודסקי

המחקר התבצע בשיתוף אשל ובמימונו

ד ו ח מ ח ק ר

דמ-606-12

פרסומים נוספים של מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

נאון, ד'; ברודסקי, ג'; בן-נון, ש'; רזניצקי, ש'; מורגנשטיין, ב'; גרא, ר'; שמלצר, מ'. 2004. **קשישים מוגבלים מקבלי גמלה בכסף (גמלת שירותים מיוחדים לנכים) ומקבלי גמלה בעין (גמלת סיעוד)**. דמ-441-04.

באר, ש'. 1998. **מבקרים במרכזי יום לקשישים – ממצאים ממפקד ארצי**. דמ-283-98.

כורזים, מ'. (עורכת). 1994. **מרכזי יום לזקן: מחקר הערכה**. פמ-27-94.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל,
ת"ד 3886, גבעת הגיוינט, ירושלים 91037,
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391,
דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלו גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale.

תמצית המחקר

רקע ומטרות

מרכזי היום לזקן מהווים את אחד השירותים החשובים לאוכלוסיית הזקנים המוגבלים החיים בקהילה. השירות פותח לפני שלושים שנה לפי "המודל החברתי". זהו שירות הניתן בשעות הבוקר על בסיס קבוצתי, והוא מספק תחת קורת גג אחת פעילויות חברתיות-תרבותיות, שירותים אישיים-טיפוליים, ארוחות ושירותים מקצועיים-טיפוליים.

מרכזי היום הם חלק מסל השירותים הניתנים לזכאי גמלת סיעוד של המוסד לביטוח לאומי. הזכאי לגמלת סיעוד בוחר את סוג השירותים הרצויים לו, אחד או יותר, מתוך סל השירותים הכולל גם מטפלת בבית, לחצן מצוקה ושירותי כביסה. זקנים מוגבלים שרמת מוגבלותם אינה מגיעה לסף הנדרש כדי לקבל את גמלת הסיעוד מהמוסד לביטוח לאומי זכאים, על-פי מבחן הכנסות, לקבל מימון ממשרד הרווחה והשירותים החברתיים כדי לבקר גם הם במרכזי היום.

המכון מלווה את פיתוח המרכזים והפעלתם מראשית הדרך, ובשנות התשעים נערכו מפקד ומחקר מקיפים שבעקבותיהם נעשו שינויים משמעותיים בשירות.

מאז אמצע שנות התשעים אנו עדים לפיתוח מואץ של השירות על בסיס התפיסה שמרכזי היום יכול לתת מענה משמעותי לצרכים החברתיים של זקנים מוגבלים ולהקל על בני משפחתם. ואולם, בפועל כ-10% מהזקנים המוגבלים מבקרים במרכזי היום. אחת השאלות המרכזיות בדיון הציבורי היא אם היקף השימוש משקף את הביקוש וההתעניינות מצד הזקנים או אם הוא מבטא חסמים אחרים, הקשורים לחוסר ידיעה, לתדמית שלילית על השירות או לדפוסי הפעלתו. כמו כן עלו סוגיות נוספות הקשורות לדפוסי ניצול השירותים במרכזים ולשביעות הרצון מהם.

בעקבות סוגיות ושאלות אלו יזמה הוועדה לשירותים קהילתיים של אשל דיון מקיף במטרה לבחון דרכי היערכות חדשות לקידום השירות. דיונים דומים התקיימו בוועדה מיוחדת שהוקמה לעניין זה במוסד לביטוח לאומי. בדיונים, שבהם השתתפו גם נציגים ממכון ברוקדייל, עלה המחסור במידע מקיף ומייצג על אודות הביקוש למרכזי יום ועל העניין של הזקנים בשירות. עוד עלה כי חסר מידע בסיסי, שיטתי ומעודכן על מאפיינים של המרכזים ואוכלוסיית המבקרים, כגון תפוסה, היצע השירותים, מספר הרשומים והמבקרים, פרופיל אוכלוסיית המבקרים, דפוסי התנהגות של המבקרים, השימוש של המבקרים בשירותי המרכזים וכן התאמת ההיבטים הפיזיים לצורכי הזקנים. המידע היחיד שהיה בנמצא הוא זה שאסף מכון ברוקדייל במפקד מ-1994. עקב כך הוחלט כי מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל יבצע מחקר מקיף על מרכזי היום. המחקר נועד לספק מידע מעודכן ורחב היקף וליצור בסיס לעיצוב המדיניות לפיתוח השירות בעתיד.

מערך המחקר

כדי לספק תמונה מקיפה על מרכזי היום בוצע מחקר המבוסס על שלושה רכיבים: מפקד, סקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שמבקרים במרכזים ובקרב ילדיהם (להלן: תומכיהם) וכן סקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם.

1. מפקד

במטרה לספק מידע על דפוסי הפעילות של מרכזי היום ועל הזקנים המבקרים בהם נעשה מפקד בכל מרכזי היום. המפקד היה מורכב משני חלקים: (א) איסוף מידע כללי על המרכזים, כגון שעות פעילות, השירותים הניתנים במרכז, מצבת כוח האדם והיבטים פיזיים. מידע זה נאסף באמצעות שאלון למילוי עצמי למנהלי מרכזי היום ('שאלון המנהל'); (ב) איסוף מידע ברמת הפרט על אפיונים דמוגרפיים, בריאותיים ותפקודיים, תדירות ביקורים ודפוסי שימוש במרכזים. לצורך איסוף המידע מילאו חברי צוות מרכזי היום טפסים על אודות כל אחד מהמשתתפים ('שאלון המבקרים'). בסך הכול נתקבלו נתונים כלליים (כגון גוף מפעיל ומספר משתתפים) מכל מרכזי היום (172 מרכזים); נתונים על הפעילויות, השירותים וכוח אדם נתקבלו מ-87% מהמרכזים (149); נתונים על הזקנים המבקרים במרכזי יום נתקבלו מ-75% מהמרכזים (129).

2. סקר בקרב זקנים המקבלים גמלת סיעוד והמבקרים במרכזי יום ובקרב תומכיהם

במסגרת המחקר נעשו ראיונות עם זקנים מבוטחי חוק ביטוח סיעוד המבקרים במרכזי יום. כמו כן, מאחר שתומכי הזקנים שותפים להחלטה על הביקור במרכז היום ומאחר ששירות מרכז היום נועד לתרום גם לרווחתם, רואיינו גם הם. אוכלוסיית המחקר נדגמה מתוך זכאי חוק ביטוח סיעוד בתשעה יישובים בארץ המייצגים יישובים מסוגים וגדלים שונים אלה מאלה. במסגרת המחקר נבחנו דפוסי ההשתתפות בפעילויות המרכז, שביעות הרצון ממנו, התרומה של מרכז היום לזקנים והעניין שלהם בשינויים בדפוסי השימוש במרכז. המידע נאסף על 111 זקנים המבקרים במרכזים ועל 63 תומכים של הזקנים.

3. סקר בקרב זקנים מבוטחי חוק סיעוד שאינם מבקרים במרכזי יום ובקרב תומכיהם

מאחר שאחת הסוגיות המרכזיות במחקר היא מידת ניצול המרכזים על-ידי אוכלוסיית היעד, נעשה סקר בקרב מדגם של זקנים מבוטחי חוק הסיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם. בדומה לדגימה של אוכלוסיית המבקרים, גם כאן הדגימה בוצעה בקרב אוכלוסיית מקבלי גמלת סיעוד בתשעה יישובים בארץ. נאסף מידע על השאלה אם הזקנים ותומכיהם יודעים שהשירות קיים, על דימוי המרכז בעיניהם, על מידת העניין שלהם בשירות מרכז היום ועל המכשולים המונעים מהם להשתמש בו. בסך הכול נאספו נתונים על 330 זקנים ועל 218 תומכים של הזקנים.

להלן נציג את ממצאי המחקר העיקריים לפי הסוגיות המרכזיות המעסיקות את מפתחי השירותים ואת קובעי המדיניות. לאורך הדוח יוצגו הממצאים בהרחבה לפי כל אחד ממקורות המידע בנפרד.

ממצאים

1. הניצול הקיים של מרכזי היום

נתוני המפקד מראים:

- בשנת 2008 פעלו בארץ 172 מרכזי יום לזקנים. ביקרו בהם כ-15,500 איש. השוואה בין המפקד הנוכחי לקודם מראה כי בין 1994 ל-2008 נוספו 53 מרכזי יום לזקנים – גידול של 45% (מ-119 ל-172) וכי מספר המבקרים במרכזי היום גדל מכ-7,400 איש ב-1994 ל-15,500 איש ב-2008 – גידול

של 108%. קצב הגידול של אוכלוסיית הזקנים (בני 65+) בארץ באותה תקופה היה נמוך יותר; שיעור השימוש של הזקנים בשירות מרכזי היום גדל אפוא מ-1.4% ב-1994 ל-2.2% ב-2008.

- ◆ מתוך כלל מרכזי היום נמצא כי בכשליש יש יחידה המיועדת לתשושי נפש; כעשירית מהמרכזים מיועדים לתשושי נפש בלבד (מרכזים אלו קטנים יחסית).
- ◆ התפוסה היומית הממוצעת במרכזים בשנת 2008 עמדה על 51 מבקרים ביום. שיעור התפוסה הממוצע של מרכזי היום, דהיינו התפוסה היומית מתוך הקיבולת, עמד על 73%. לעומת 1994 חל שיפור בניצול מרכזי היום מבחינת התפוסה (אז הייתה התפוסה 62%). מהמחקר עלה שהתפוסה נמוכה יחסית במרכזים במועצות אזוריות (לעומת עירויות), בפריפריה ובמרכזים קטנים יחסית.
- ◆ על-פי הערכות מנהלי המרכזים לגבי היקף השימוש בהם, ב-41% מהמרכזים חל גידול במספר המבקרים בשנה שקדמה למפקד וב-23% חל צמצום (בשאר המרכזים לא חל שינוי). הסיבות העיקריות לגידול לפי המנהלים היו שיווק, פרסום והסברה וכן התדמית החיובית של המרכז, הגדלה בהיקף הפעילויות וגיוון וכן הרחבה ושיפוץ של המבנה. כמה מהסיבות לצמצום שמנו המנהלים היו העסקת עובדים זרים, הסכום הגבוה שיש לשלם על השתתפות עצמית וכן צמצום מכסות של משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- ◆ בקרוב לשני שלישים מהמבנים של המרכזים ישנה פעילות נוספת אחת לפחות שכמעט כולה מיועדת אף היא לזקנים (לאו דווקא למבקרים במרכז היום). פעילות זו היא בעיקרה פעילות פנאי: התעמלות, חוגים, הרצאות ועוד. בשליש מהמבנים יש פעילות המתנהלת בעת ובעונה אחת עם פעילות המרכז, וב-57% מהמבנים יש פעילות גם בשעות אחר הצהריים והערב. במרכזים גדולים תופעה זו שכיחה הרבה יותר מאשר במרכזים קטנים.

2. מאפייני הזקנים המבקרים במרכזי היום

נתוני המפקד מראים:

- ◆ מבחינת מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, האוכלוסייה המבקרת היום במרכזים שונה מזו של כלל הזקנים בישראל:
  - כמחציתם מעל גיל 80 (לעומת 27% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
  - 44% גרים לבד (לעומת 25% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
  - 70% הן נשים (לעומת 57% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
  - 69% אינם נשואים (לעומת 44% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
  - 67% הם בעלי השכלה נמוכה (עד 9 שנות לימוד); (לעומת 37% בכלל אוכלוסיית הזקנים)
- ◆ מבחינת מאפייני תפקוד נמצא כי לרוב המבקרים במרכזים (77%) יש לפחות בעיה אחת בתפקוד היום-יומי: מוגבלות פיזית, קושי בניידות, בעיה בהתמצאות או שהם לוקים בדמנטיה (34% מוגבלים קל ו-43% קשה). עשרים ושלושה אחוז מהמבקרים אינם מוגבלים.
- ◆ המוסד לביטוח לאומי, באמצעות גמלת הסיעוד, מממן 62% מהמבקרים במרכזי היום; משרד הרווחה מממן כרבע מהמבקרים (26%) ו-14% מממנים בעצמם את הביקורים במרכז (2% ממומנים גם על-ידי גמלת הסיעוד וגם באופן פרטי). כמצופה, נמצא קשר בין רמת המוגבלות לבין

- מקור המימון: הזקנים המקבלים מימון במסגרת גמלת הסיעוד מוגבלים יותר מהזקנים שמשרד הרווחה מממן את ביקוריהם. המימון הפרטי נפוץ בעיקר בקרב תשושי הנפש.
- ♦ השוואה בין מאפייני אוכלוסיית המבקרים ב-1994 למאפייניה ב-2008 מראה:
  - המבקרים ב-2008 מבוגרים מהמבקרים ב-1994.
  - לא חל שינוי בין שני המפקדים בשיעור המוגבלים, אך חל גידול ניכר בחלק היחסי של הסובלים ממוגבלות קשה. אחוז הזכאים לרמות הגבוהות של הגמלה לפי חוק הסיעוד מתוך כלל המבקרים במרכזים הכפיל את עצמו בתקופה הנסקרת: מ-11% ל-22%. מכאן שהמרכזים מתמודדים היום עם אוכלוסייה מוגבלת מבעבר. מבחינת תשושי הנפש נמצא כי 16% מהמבקרים הוגדרו ככאלו בשני המפקדים.
  - שיעור המבקרים במימון המוסד לביטוח לאומי, במסגרת חוק ביטוח סיעוד, גדל מ-53% ב-1994 ל-62% ב-2008.

3. מבקרים ותומכיהם – שביעות רצונם ותרומת השירות בעיניהם

הממצאים כפי שעלו מדבריהם של המבקרים והתומכים מראים:

- ♦ המבקרים והתומכים תופסים את המרכז כשירות חשוב, והם שבעי רצון מאוד ממנו (73% מרוצים מאוד ו-27% מרוצים).
- ♦ כמעט כל המבקרים (96%) ציינו כי הם באים למרכז כדי להיות בחברת אנשים ולהשתתף בפעילויות, ורק כרבע ציינו שהם באים למרכז כדי לקבל טיפול בבעיות רפואיות.
- ♦ כמעט כל המבקרים והתומכים רואים במרכז מקום שמקל את הבדידות ומספק עניין, פעילות משמעותית וחברה.
- ♦ בכל הקשור בשמירה על בריאות הזקן נמצא כי יותר תומכים מהזקנים עצמם היו בדעה שהמקום שומר על בריאות הזקן (83% ו-64% בהתאמה).
- ♦ אשר להקלת העומס על המשפחה, אחוז גבוה של התומכים דיווחו שהמרכז מקל עליהם (84% לעומת 61% מהזקנים).
- ♦ כרבע מהמבקרים היו מעוניינים להגדיל את תדירות הביקורים השבועית שלהם. כמחצית מהתומכים היו מעוניינים שהזקן יגדיל את תדירות הביקורים. יתרה מכך, מחצית התומכים מוכנים לשלם באופן פרטי כדי להגדיל את תדירות הביקורים של הזקן.
- ♦ שלושה עשר אחוזים מהמבקרים וכרבע מהתומכים היו מעוניינים לשנות את מתכונת הביקורים לביקורים במתכונת של סל שירותים גמיש.

4. לא-מבקרים ותומכיהם – תפיסתם את המרכז ומידת העניין שלהם בו

ביקור במרכז יום הוא אחד השירותים הניתנים במסגרת גמלת הסיעוד. עם זאת, כמעט כל מקבלי הגמלה בוחרים לקבל מטפלת במסגרת סל השירותים, ורק 7% ממקבלי הגמלה בחרו בשנת 2008 לבקר במרכז יום. ראיונות עם זקנים זכאי חוק ביטוח סיעוד שאינם מבקרים במרכז יום ועם תומכיהם הראו:

- ◆ רוב הלא-מבקרים ידעו על קיומם של מרכזי יום (68%).
- ◆ כמחצית מהלא-מבקרים סבורים כי מרכז היום יפה ומטופח במידה רבה, 40% סבורים שיש במרכז פעילויות מעניינות וכשליש סבורים שנעים להיות בו (38%). רבע לא ידעו לתאר את תפיסתם את מרכז היום. אשר לתפקידי המרכז נמצא כי יותר ממחצית הלא-מבקרים חושבים שמרכז היום יכול להקל את הבדידות (60%), לספק עניין (56%) ולהפיג את השיעמום (56%) במידה רבה מאוד או רבה. גם כאן ניכר שיעור גבוה יחסית שלא ידעו להעריך מהי התרומה של מרכז יום – כחמישית מהזקנים. רבע מהזקנים סבורים כי מרכז יום יכול להקל את העומס על המשפחה ולעזור באופן כללי.
- ◆ שישה עשר אחוזים מהלא-מבקרים הביעו עניין לבקר במרכז בתנאים הנוכחיים, כלומר, להמיר שעות טיפול של המטפלת בביקור במרכז יום (7% מהם היו רוצים בכך ועוד 9% אמרו שאולי היו מוכנים לעשות זאת). שיעור גבוה יותר מתומכי הזקנים (37%) היו מוכנים להמרה זו.
- ◆ עשרים ושמונה אחוזים מהלא-מבקרים הביעו עניין לבקר אילו היה השירות חינם או לא היה צריך להמיר שעות מטפלת כדי לקבלו. גם כאן, שיעור גבוה יותר מתומכי הזקנים (58%) היו מעוניינים בכך.
- ◆ מצבם של הזקנים שהביעו עניין לבקר במרכז יום לעומת הזקנים שלא היה להם עניין בכך טוב יותר מבחינה תפקודית-בריאותית (צעירים יותר, עצמאיים יותר ובעלי הערכה חיובית יותר של מצב בריאותם), אך מבחינה חברתית מצבם טוב פחות: אחוז יחסית גבוה מהם גרים לבד, והם הביעו יותר תחושות של בדידות ודיכאון.
- ◆ מתוך הזקנים שאינם מבקרים במרכזי היום בדקנו בנפרד את עמדותיהם של אלו מהם המעוניינים במרכזי היום. מהמחקר עלו כמה גורמים המקשים עליהם לממש את רצונם להשתמש בשירותי מרכזי היום:
  - חלק ניכר מהם (60%) לא ידעו על קיום מרכזי היום, ו-78% אמרו שאינם יודעים מה לעשות כדי להצטרף למרכז.
  - 36% דיווחו כי יהיה להם קשה להיות מוכנים להסעה בבוקר.
  - כמעט כולם (98%) דיווחו כי קשה להם להיות בחברת זקנים ברמת מוגבלות גבוהה משלהם.
  - למעלה ממחציתם ציינו שהיו מעוניינים לבוא למרכז יום לכמה שעות, לפעילויות שמעניינות אותם, ולא ליום שלם (כלומר הם מעוניינים בסל שירותים גמיש). כשליש גם ציינו שהיו מעדיפים להגיע בשעה מאוחרת יותר מהנהוג היום, כלומר בין 10 ל-12 בבוקר, וכעשירית היו אפילו מעדיפים פעילות שתתנהל אחר הצהריים.

5. סל השירותים הרצוי והמצוי במרכזי היום

מרכז היום מספק סל שירותים מובנה למבקרים. להלן ממצאים לגבי היצע השירותים הקיים, ורצונותיהם של מנהלי המרכזים, המבקרים והלא-מבקרים בנוגע לשימוש בשירותים בעתיד.

◆ ארוחות

כמעט כל המרכזים מספקים ארוחת בוקר וארוחת צהריים. כמעט כל המבקרים אוכלים ארוחות בוקר וצהריים (92% ו-90% בהתאמה).

- רוב המבקרים סבורים שהשירות של ארוחת בוקר וארוחת צהריים חשוב או חשוב מאוד (89%-ו-99% בהתאמה).

- מחצית מהלא-מבקרים שהביעו עניין לבקר במרכז יום (כלומר, מחצית מ-28%) השיבו שהיו מעוניינים לקבל ארוחה במרכז יום; שלושה רבעים מהתומכים העיקריים שהביעו עניין במרכז היום אמרו שירצו שהזקן יקבל ארוחות במרכז היום.

◆ **שירות הסעה**

שירות הסעה ניתן בכל מרכזי היום, וכמעט כל המבקרים (89%) משתמשים בשירות זה.

- רוב המבקרים (88%) אמרו כי לא היו יכולים להגיע למרכז היום ללא שירות זה.

- רוב הלא-מבקרים שמעוניינים בשירות (77%) ורוב התומכים בהם היו רוצים שהזקן ישתמש בשירות זה אילו היה מבקר במרכז היום.

◆ **רחצה**

בכל מרכזי היום יש שירותי רחצה. חמישה עשר אחוז מקרב המבקרים משתמשים בשירות זה במרכז היום, ושיעורם גבוה יותר בקרב הקבוצות האלה: המגזר הערבי (31%), תשושי נפש (23%) ומקבלי גמלת סיעוד (17%); כרבע (23%) מהמוגבלים ברחצה משתמשים בשירות.

- אין כמעט מבקרים שהיו רוצים להשתמש בשירות ואינם משתמשים בו היום (4%).

- עשירית מקרב הלא-מבקרים המעוניינים במרכז יום היו מעוניינים בשירות זה וכרבע מתומכיהם.

◆ **שירות כביסה**

בכשני שלישים מהמרכזים יש שירות של כביסה למבקרים. רק אחוז אחד מהמבקרים אמרו שהם משתמשים בשירות, אך מרכזי היום משתמשים בשירותי כביסה לצורכיהם העצמאיים (מפות, סדינים וכד').

- מיעוט קטן מהמבקרים (4%) היו מעוניינים להשתמש בשירות ואינם משתמשים בו היום.

◆ **שירותי טיפוח אישי**

מספרה

ברוב מרכזי היום (82%) ניתן שירות של מספרה. כרבע מהמבקרים משתמשים בשירות זה.

- כעשירית מהמבקרים היו מעוניינים להשתמש בשירות ואינם עושים זאת כיום.

- פחות ממחצית הלא-מבקרים המעוניינים במרכז יום היו רוצים להשתמש בשירות אילו היו מבקרים במרכז היום, לעומת כשלושה רבעים מהתומכים שחשבו שהשירות רצוי.

פדיקור

ברוב מרכזי היום (87%) ניתנים כיום שירותי פדיקור, מניקור או גם כירופודיה. פחות מחמישית מהמבקרים משתמשים בשירותים אלו.

◆ פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק

כמחצית ממרכזי היום מספקים טיפול של פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק במינונים נמוכים יחסית (כך למשל ממוצע השעות השבועי של הפיזיותרפיסט הוא 8.5). כמחצית המבקרים מקבלים לפחות אחד מהשירותים הללו.

- רוב המבקרים (79%), הלא-מבקרים (71%) והתומכים (96%) סבורים כי חשוב שהשירות יינתן במרכזי יום וכי השירות חשוב.

◆ שירות אחות

ברוב מרכזי היום יש אחות (83%). בממוצע היא נמצאת 11 שעות בשבוע.

- מרבית המבקרים (79%), הלא-מבקרים (65%) והמנהלים (85%) סבורים שהשירות חשוב.

◆ שירות של עובד סוציאלי

בכל מרכזי היום יש שירות של עובד סוציאלי. משרת העובד הסוציאלי קיימת ב-88% מהמרכזים, והעובד הסוציאלי עובד בממוצע 20 שעות בשבוע. מהמנהלים – 13% הם גם העובדים הסוציאליים של המרכז.

בשל המקום המרכזי שפעילויות הפנאי תופסות במרכזי היום ובחיי הזקנים ייוחד להן פרק נפרד להלן.

6. פעילויות פנאי במרכזי היום ומחוץ להם

המגוון הגדול ביותר של פעילויות שהמרכזים מציעים הוא בשירותי פנאי, חברה ותרבות. הפעילויות הבלטות המוצעות במרכזים הן התעמלות (כמעט בכולם); מלאכת יד ועבודות יצירה (ב-80%); פעילות אקטואליה (ב-74%); משחקי שולחן (ב-59%) ופרשת השבוע (ב-44%).

רוב המבקרים עסקו בחצי השנה שלפני הסקר בפעילות גופנית (78%); כמחצית השתתפו בהרצאות ועסקו בפעילות אמנותית; ואחוזים קטנים יותר ציינו שהשתתפו במשחקי שולחן (39%) והשתמשו במחשב (13%). יתר על כן, רובה של פעילות זו של המבקרים נעשתה בתוך מרכז היום. נראה אפוא כי מרכזי היום אכן נותנים מענה בתחום הפנאי והחברה.

שיעור נמוך יחסית מהמבקרים (15%–18%) הביעו רצון לעסוק בפעילות הפנאי שאינם עוסקים בה כיום, ובכך אפשר לראות חיזוק נוסף לעדויות שמרכז היום מספק למבקרים את צורכי הפנאי שלהם.

יותר ממחצית הלא-מבקרים (59%) עוסקים כיום בפעילות פנאי אקטיבית כלשהי (בעיקר פעילות גופנית, יציאה לבתי קפה ומשחקי שולחן), אך 41% עוסקים רק בפעילות פסיבית (בעיקר טלוויזיה).

עם זאת, מהנתונים עולה כי רוב הלא-מבקרים הביעו עניין לעסוק בפעילות פנאי אקטיבית. מעבר לרבע שהיו מוכנים להשתתף בפעילות של מרכז יום אילו היו מוסרים המכשולים הכספיים, כמחצית משתתפים כיום או היו מוכנים להשתתף בפעילות פנאי שמעניינת אותם במסגרת חברתית (כגון מתני"ס או מועדון).

הפעילויות העיקריות שהלא-מבקרים היו רוצים לעסוק בהן הן פעילות גופנית ויציאה לסרטים או קונצרטים (כשליש ממי שאינם עוסקים בכך); הרצאות ולימודים, פעילות אמנותית ומשחקי שולחן (כרבע ממי שאינם עוסקים בכך).

הגורם העיקרי המונע את הלא-מבקרים מלעסוק בפעילות אקטיבית הוא המצב הבריאותי-תפקודי שלהם (81%). עם זאת צוינו עוד גורמים מגבילים, ובהם אי-מציאת מסגרת מתאימה, מחסור בחברה הולמת או בעיית נגישות (כרבע ציינו גורמים אלו).

סוגיות לדיון בפיתוח מרכזי היום

בממצאי המחקר יש תשומה חשובה לבחינת סוגיות מרכזיות אחדות בפיתוח מרכזי היום בעתיד.

♦ איך אפשר להגדיל את היקף השימוש במרכזים?

הממצאים מראים כי בצד הגידול שחל בעשור האחרון בתפוסת המרכזים, בחלקם (40%) התפוסה נמוכה (פחות מ-70%) ויש אפשרות לקלוט זקנים נוספים. שבעה אחוזים מהלא-מבקרים מוכנים להצטרף למרכזים בתנאים של היום. אילו היו עושים זאת, היו נוספים למרכזים כ-8,500 זקנים זכאי חוק סיעוד (מתוך כ-122,000 זכאים שלא ביקרו במרכז יום בשנת 2008). זקנים אלו היו מאיישים את 5,700 המקומות הפנויים שיש כיום במרכזי היום.

כיוונים אחדים להרחבת היקף השימוש במרכזים עולים מהממצאים:

- הפצת מידע על המרכזים לזקנים ולתומכים - נמצא כי חלק ניכר מהמעוניינים במרכזים אינם יודעים על קיום מרכז היום ומה לעשות כדי לנצל את השירות. מכאן שיש להגביר את פעילות היידוע והשיווק בעניין מרכזי היום, ובייחוד בקרב הזקנים הצעירים יותר והמוגבלים פחות, מפני שהם הביעו עניין רב יותר בשירות מהמבוגרים והמוגבלים יותר שבקרב הזקנים. אוכלוסיית יעד נוספת לשיווק המרכזים היא בני דור הביניים התומכים בזקנים. הם הביעו עניין רב בשירות, וחלקם אף הביעו נכונות לשלם תמורתו באופן פרטי.

- פיתוח 'סל גמיש' לטובת המחפשים מסגרת מתאימה לפעילות פנאי - פיתוח מודלים של מרכזי יום המספקים סל שירותים גמיש יכול לקדם את השירות ולהגביר את התפוסה במרכזי היום על-ידי מתן מענה לזקנים שאמרו כי היו מעוניינים לבוא למרכז לשעה-שעתיים, רק לפעילויות המעניינות אותם. שיעור לא מבוטל מהמנהלים מוכן לשינוי זה.

- בחינה של דרכים למתן מענה למבקרים שרוצים לבקר בתדירות גבוהה יותר - הממצאים מראים כי יש אוכלוסייה מקרב המבקרים (כרבע) ומקרב תומכיהם (כמחצית) שהייתה מעוניינת להגדיל את תדירות הביקורים. איתור אוכלוסייה זו במרכזים ובחינה של המכשולים המונעים מהם לבקר במרכזים בתדירות גבוהה יותר יכולים אף הם לסייע בניצול טוב יותר של המרכזים.

- ניצול המבנה של מרכזי היום לפעילות אחר הצהריים - כיום בשני שלישים מהמבנים של מרכזי היום יש פעילות נוספת על פעילות מרכז היום - בין בשעות פעילות המרכז ובין אחר הצהריים - ברובה יכולים גם המבקרים להשתתף. יש להמשיך לפתח פעילות זו. בזכותה יש ניצול טוב יותר של המבנה, ויש בה כדי לעזור בשמירה על איזון תקציבי.

◆ כיצד להיערך לצורכי אוכלוסיות היעד?

הממצאים מראים כי מצד אחד חלק ניכר מהמבקרים סובלים מרמת מוגבלות קשה, ומצד שני המעוניינים לבקר במרכזים הם בעיקר אוכלוסיות מוגבלות פחות. יש לבחון בהמשך את הצרכים של שתי אוכלוסיות אלו ואת המענים הדרושים כדי לאפשר את שילובן במרכזים או את ניצול המרכזים לסיפוק צורכיהן.

- סל השירותים הרצוי במרכזי היום, ואיך להיענות לצורכי פנאי של הלא-מבקרים
- בצד התפיסה שהמרכזים הם מסגרת חברתית, יש לאוכלוסייה עניין רב בשירותים טיפוליים, במיוחד בשירותי פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק ושירותי אכות. חשוב להמשיך לבחון את הציפייה של הזקנים משירותים אלו ואת מקומם בסל שירותי המרכזים.
- פעילויות פנאי הן אחד המוקדים של המרכזים. לאור העניין של הלא-מבקרים בפעילויות פנאי יש לבחון את הדרכים לניצול המרכזים כדי לתת מענה למגוון גדול של אוכלוסיות המעוניינות בפעילות כזו. אחת הדרכים לעשות זאת היא לתת אפשרות להשתתף רק בפעילות פנאי מסוימת, דהיינו – סל גמיש של צריכת השירותים.
- מהמחקר עלה כי רוב הזקנים שאינם מבקרים במרכז יום אינם רוצים לעשות זאת בעתיד, אך היו מעוניינים בהרחבת פעילות הפנאי שלהם, אם במסגרת חברתית ואם לאו. כדאי לפתח מודלים נוספים שייתנו מענה לצורכיהם של זקנים מוגבלים החיים בקהילה ואינם מבקרים כיום במרכזי יום. פתרונות אפשריים מעבר לפיתוח סל שירותים גמיש במרכזי היום הם הנגשת מועדונים לזקנים מוגבלים וכן פיתוח פעילויות פנאי בביתו של הזקן או בקבוצות קטנות, למשל בעזרת מתנדבים.
- היערכות מרכזי היום כדי לתת מענה לתשושי נפש

מרכזי יום הם המענה הכמעט בלעדי לתשושי נפש בקהילה. הם מאפשרים הן פעילות ותעסוקה לזקן והן הפוגה לבני משפחתו. שליש מהמרכזים הם מרכזים בלעדיים לתשושי נפש או מרכזים שיש בהם אגף נפרד לאוכלוסייה זו.

- פיתוח עוד אגפים או גם מרכזי יום מיוחדים לתשושי נפש יכול לעזור הן לזקנים שחיים כיום בקהילה ואינם מנצלים את שירות מרכזי היום והן לזקנים שמבקרים כיום במרכזי היום אך מצבם הקוגניטיבי מתדרדר.
- כדאי לשקול פיתוח מודלים ייעודיים של מרכזי יום לתשושי נפש, כגון מרכזי יום שיפעלו בשעות הערב והלילה.

ממצאי המחקר נדונו בוועדה לשירותים קהילתיים של אשל ובמפגשים אחדים עם מנהלי המרכזים ואנשי מקצוע בקהילה והיוו תשומה חשובה בחשיבה לשיפור המענה שנותנים המרכזים לאוכלוסיית היעד. נוסף על כך, בעקבות המחקר הוקמה ועדה מקצועית מיוחדת שנועדה לבחון את הממצאים ואת השלכותיהם על פיתוח המרכזים. במסגרת עבודת הוועדה נבחן היום פיתוח תכניות חלוץ בכמה מרכזים על-פי כיוונים העולים מהמחקר.

המחקר התבצע בשיתוף אשל ובמימונו.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	א. מרכזי היום
2	ב. הרקע למחקר
2	2. שיטות המחקר
2	א. מפקד
3	ב. סקר בקרב זקנים ותומכיהם העיקריים
6	3. מפקד מרכזי היום
7	א. מאפיינים של מרכזי היום
20	ב. מאפייני המבקרים במרכזי היום
30	ג. השירותים והפעילויות במרכזי היום
38	ד. כוח האדם במרכזי היום
43	ה. מאפיינים גאוגרפיים של מרכזי היום
44	ו. השוואה בין מפקד 2008 למפקד 1994
49	4. הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם
49	א. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים
49	ב. מתכונת הביקורים במרכז
51	ג. שימוש בשירותים ובפעילויות הפנאי במרכז
59	ד. שביעות רצון מהמרכז והתפיסה של תרומת המרכז למבקרים
61	ה. סיכום
62	5. הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם
62	א. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותפקודיים
64	ב. הידע על מרכז יום והבחירה במרכז במסגרת גמלת הסיעוד
65	ג. העניין בהשתתפות במרכז יום
70	ד. דימוי מרכז היום ותרומתו בעיני הלא-מבקרים
72	ה. מניעים וחסמים להשתתפות במרכז יום
75	ו. פעילויות פנאי של הלא-מבקרים ועניינם בהשתתפות בפעילויות מרכזי היום
83	ז. מתכונת הפעילות הרצויה של מרכז היום בעיני הלא-מבקרים
85	ח. סיכום
85	6. דיון וכיווני פעולה
88	ביבליוגרפיה
89	נספח לוחות

רשימת הלוחות

פרק 2: שיטות המחקר

לוח 1: הראיונות עם המבקרים ועם תומכיהם 5

לוח 2: הראיונות עם זקנים לא-מבקרים ועם תומכיהם 5

פרק 3: מפקד מרכזי היום

לוח 3: התפלגות התפוסה במרכזי היום 7

לוח 4: מרכזי היום והמבקרים בהם, לפי נתוני יסוד של המרכזים 9

לוח 5: מאפיינים של המרכזים, לפי נתוני יסוד שלהם 10

לוח 6: קיומה של פעילות נוספת במבנה המרכז, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 13

לוח 7: שינויים במספר המבקרים ובמספר הביקורים בשנה שלפני המפקד 15

לוח 8: היבטים נוספים של הפעלת המרכזים, לפי נתוני יסוד של המרכזים 19

לוח 9: האוכלוסיות הלא-משולבות במרכזי היום וקשייהן בהשתלבות 20

לוח 10: אוכלוסיית הקשישים הארצית ואוכלוסיית המבקרים במרכזי היום לפי מאפיינים סוציו-

דמוגרפיים נבחרים 22

לוח 11: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים של המבקרים לפי רמת המוגבלות 25

לוח 12: הגורם המממן את הביקורים במרכז לפי רמת המוגבלות של המבקרים 26

לוח 13: שכיחות בעיות בקרב המבקרים לפי רמת המוגבלות 28

לוח 14: מבקרים שיש להם מטפלת אישית לפי רמת המוגבלות 29

לוח 15: מספר ימי הביקור בשבוע לפי רמת המוגבלות של המבקרים 29

לוח 16: התפלגות המרכזים לפי מספר השירותים הניתן בהם 30

לוח 17: שירותים אישיים ותומכים ושירותים טיפוליים-מקצועיים המסופקים במרכזי היום 31

לוח 18: שירותים ופעילויות של פנאי, חברה ותרבות המסופקים במרכזי היום 33

לוח 19: שיעור המבקרים המקבלים שירותים נבחרים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים 38

לוח 20: כוח האדם המועסק במרכזי היום והיקף השעות השבועיות של עבודתו 39

לוח 21: זמינות מרכזי היום, לפי סוג הרשות המקומית 43

לוח 22: יישובים עירוניים, אוכלוסייתם ומספרי המרכזים והמבקרים בהם, לפי גודל היישוב 44

לוח 23: מאפייני המרכזים – 1994 ו-2008 45

לוח 24: מאפיינים דמוגרפיים של מבקרים – 1994 ו-2008 46

לוח 25: מאפייני תפקוד של המבקרים – 1994 ו-2008 47

לוח 26 : מאפיינים של דפוסי השימוש בשירות מרכזי היום – 1994 ו-2008..... 47

לוח 27 : הימצאות מרכזי היום ברשויות המקומית – 1994 ו-2008..... 48

פרק 4: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

לוח 28 : נכונות התומכים להחליף שעות מטפלת בשעות ביקור ונכונותם לשלם מכספם

להגדלת מספר הביקורים 50

לוח 29 : שעות היציאה והחזרה, משך הנסיעה ומשך השהייה במרכז 51

לוח 30 : היבטים של שימוש המבקרים בשירות ההסעות למרכז 52

לוח 31 : משתתפים בפעילויות לפי מספר הפעילויות והחוגים..... 58

לוח 32 : שביעות רצון מהמרכז – מבקרים ותומכים 59

פרק 5: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

לוח 33 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הלא-מבקרים..... 63

לוח 34 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של התומכים 64

לוח 35 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הלא-מבקרים לפי עניין בהשתתפות במרכז 67

לוח 36 : מאפיינים תפקודיים ומצב נפשי של הלא-מבקרים לפי עניין בהשתתפות במרכז 68

לוח 37 : תחושות התומך ביחס לביקור הזקן במרכז יום לפי עניין בהשתתפות הזקן במרכז 70

לוח 38 : דימוי מרכזי היום בעיני הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר בהם 71

לוח 39 : תרומת המרכזים בעיני הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר בהם 72

לוח 40 : רצון והעדפות בפעילות חברתית של הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר במרכזים 73

לוח 41 : חסמים להשתתפות במרכז בקרב הלא-מבקרים לפי מידת העניין לבקר במרכזים 74

לוח 42 : מאפיינים המשפיעים על רצון הזקן לבוא למרכז יום 75

לוח 43 : עניין במרכז יום לפי פעילויות הפנאי של הזקן 80

לוח 44 : הקשר בין מספר הפעילויות שהזקן עושה לבין תרומתן לפנאי מבחינתו ולשביעות

רצונו מן הפנאי..... 81

לוח 45 : הקשר בין איכות חיים (סולם קנטריל), משתני רקע ופעילות פנאי..... 82

נספח לוחות

לוח 11 : השטח הממוצע של מרכז יום, לפי מאפייני יסוד של המרכזים..... 89

לוח 21 : היבטים פיזיים של המרכזים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים..... 90

לוח 31 : שינויים במספר המבקרים והביקורים בשנה שלפני המפקד, כפי שהעריכו אותם

המנהלים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים..... 91

- לוח נ4 : השינויים במאפייני המבקרים בשנה שלפני המפקד, כפי שהעריכו אותם המנהלים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....92
- לוח נ5 : מאפייני התפקוד הפיזי והקוגניטיבי של המבקרים.....93
- לוח נ6 : רמת המוגבלות של המבקרים לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....94
- לוח נ7 : רמת המוגבלות של המבקרים לפי הגורם המממן את הביקורים במרכז.....95
- לוח נ8 : הדפוסים השכיחים של רמת המוגבלות וקיומן של בעיות נוספות בקרב המבקרים.....95
- לוח נ9 : מספר ימי הביקור בשבוע לפי מקור המימון של המבקרים.....96
- לוח נ10 : ממוצע מספר ימי הביקור בשבוע לפי מאפיינים של המבקרים והמרכזים.....97
- לוח נ11 : מאפיינים של שירות ההסעות ושירות הארוחות, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....98
- לוח נ12 : שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים נבחרים – אישיים ותומכים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....99
- לוח נ13 : שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים טיפוליים-מקצועיים נבחרים, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....100
- לוח נ14 : שיעור המרכזים שבהם ניתנים שירותים ופעילויות נבחרים של פנאי, חברה ותרבות, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....101
- לוח נ15 : המבקרים המקבלים שירותים נבחרים לפי רמת המוגבלות והזכאות לחוק סיעוד.....102
- לוח נ16 : ממוצע השעות השבועיות של כוח האדם במרכז יום, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....103
- לוח נ17 : מאפיינים נבחרים של מנהלי מרכזי היום.....104
- לוח נ18 : היבטים הנוגעים למטפלות האישיות של המבקרים במרכז, לפי מאפייני יסוד של המרכזים.....105
- לוח נ19 : הרשויות המקומיות שבהן פועל מרכז יום, לפי אחוז הקשישים המבקרים במרכז.....106
- לוח נ20 : מרכזי היום והמבקרים בהם, לפי חלוקה גאוגרפית – 1994 ו-2008.....107

רשימת התרשימים

פרק 4: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד המבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

- תרשים 1 : המבקרים והתומכים שציינו כי חשוב במידה רבה מאוד ורבה שיהיו ארוחות בוקר וצהריים במרכז 53
- תרשים 2 : שימוש המבקרים בשירותים אישיים ותומכים – מצוי ורצוי 54
- תרשים 3 : המבקרים והתומכים שציינו כי חשוב במידה רבה מאוד ורבה שיהיו במרכז שירותים טיפוליים מקצועיים..... 55
- תרשים 4 : המשתתפים בפעילויות פנאי במרכז והעוסקים בהן מחוץ לו 56
- תרשים 5 : עיסוק בפעילות ועניין בכך..... 57
- תרשים 6 : השתתפות המבקרים בחוגים, מסיבות וטיולים במרכז – מצוי ורצוי..... 58
- תרשים 7 : המבקרים והתומכים שציינו כי המרכז תורם למבקרים במידה רבה מאוד ורבה, במגוון היבטים 60
- תרשים 8 : תפיסת המבקרים לגבי סיבותיהם/מניעיהם לביקור במרכז היום 60
- תרשים 9 : האוכלוסייה שמתאימה לבקר במרכז בעיני המבקרים והתומכים..... 61

פרק 5: הסקר בקרב מקבלי גמלת סיעוד שאינם מבקרים במרכזים ובקרב תומכיהם

- תרשים 10 : ידע על מרכזי יום (לא-מבקרים ותומכיהם)..... 65
- תרשים 11 : רצון הלא-מבקרים ותומכיהם בשירותי מרכזי-יום..... 66
- תרשים 12 : פעילות פנאי בחצי השנה שלפני הסקר..... 76
- תרשים 13 : מדוע הזקן אינו עוסק בפעילות הפנאי שבה הוא מעוניין..... 77
- תרשים 14 : היכן עושים פעילות פנאי ואיפה היו רוצים לעשותה..... 79
- תרשים 15 : קשר בין פעילות פנאי לניקוד ב'סולם החיים' של קנטריל..... 82
- תרשים 16 : מתכונת הפעילות הרצויה בעיני הזקנים שרוצים לבקר במרכז יום..... 84